

EVLIYA ÇELEBİ'NİN DÜNYASI

PROJE
BEKİR KARLIĞA
ÖZKUL EREN

EDİTÖR
COŞKUN YILMAZ

MEDAM
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

EVLİYA ÇELEBİ'NİN DÜNYASI

PROJE
BEKİR KARLIĞA
ÖZKUL EREN

EDİTÖR
COŞKUN YILMAZ

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ
AGAĞ KARLIĞA

TASHİH-REDAKSİYON
MUSTAFA DEMİRAY

GRAFİK TASARIM
ATM

GRAFİK UYGULAMA
STEP

BASKI / CİLT
STEP AJANS REKLAMCILIK MATBAACILIK
TAN. ve ORG. LTD. ŞTİ.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar/İstanbul
SERTİFİKA NO: 12266 T (0212) 446 88 46

1. BASKI İSTANBUL, MART 2013
ISBN 978-605-5222-08-6

MAHYA YAYINCILIK VE EĞİTİM HİZMETLERİ SAN. VE TİC. A. Ş.
Göztepe Mah. İnönü Cad. No: 78 Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 21182
T (0212) 441 16 47 F (0212) 441 16 13
info@mahyayayincilik.com.tr

EVLIYA ÇELEBİ'NİN HACCI

DOÇ. DR. MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI*

Evliya Çelebi Medine'de Hz. Peygamber'in hücre-i saadetini ziyaret etmiş, mescidinde namaz kılmış ve İslâmiyet'in doğuş yıllarına ait hatıraları canlı olarak yaşamış, sonra da sıra Mekke'deki Kâbe ziyaretine gelmişti. Şayet bu ziyaretini salimen gerçekleştirebilirse Hz. Peygamber'in işaretleriyle çıktığı yolculuğu tamamlayacak ve İstanbul'a "hacı" unvanını almış olarak dönecekti. Her Müslüman gibi o da, imandan sonra en faziletli ibadet olan namazın kiblesini oluşturan Kâbe'yi ziyaret etmek, başta Hz. Muhammed olmak üzere geçmiş peygamberlerin hak din uğrunda verdikleri mücadeleleri hatırlamak, asırlar boyunca birçok inananın namaz, dua ve niyazlarına sahne olan manevi atmosferde bulunmak istiyordu. Ayrıca şimdiye kadar haccın hükümleri, usul, erkân ve hikmetiyle ilgili okuduğu ve duyduğu şeyleri fiiliyata dökme imkânı da elde edecekti. Medine'de Hz. Peygamber'in manevi huzurunda bulunarak haccın ön hazırlığını yapmış ve Allah'ın misafiri olmanın heyecanını yaşamaya başlamıştı. Onun bütün benliğiyle bağlandığı Kâbe'yi ziyaret etmeyi

*Marmara Üniversitesi

en büyük manevi zevk olarak telakki ettiği, eserine aldığı şu beyitte açıkça görülür:

Her kime Kâbe nasip olsa Hüdâ rahmet eder,
Sevdiği kişiyi Hak hanesine davet eder.

Kur'an-ı Kerim'de, dokunulmaz ve saygıya lâyık yer olarak nitelenen (el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/67) Mekke Haremi'ne dışarıdan gelenlerin uyması gereken bazı özel kurallar vardı. Bu kurallardan biri olan ihrama girmek için Zülhuleyfe'ye giden Evliya Çelebi, Hz. Peygamber'in Hudeybiye, Umretü'l-kazâ ve Vedâ Haccı için Medine'den ayrılışlarını hatırlar. Halk arasında Hz. Ali'ye nispet edilen bir su kaynağından dolayı Ebyârîali adıyla meşhur olan bu yer, Medine'den Kâbe'yi ziyarete giden herkesin Hz. Ali'yi hayırla anmasına bir vesiledir. *İzâr* ve *ridâ* adlı iki parçadan oluşan ihram hakkında ve ihram giydikten sonrasında ilgili teorik bilgiler veren Evliya Çelebi'nin asıl amacı, hac ve umre ibadetinin bir parçası ve diğer menâsikin yapılabilmesinin de ön şartı olan ihramın sadece zâhirî bir kıyafet değişikliği olmayıp insanın yaşama ve davranış biçiminin köklü bir değişikliğe uğraması demek olduğunu hissetmek ve hissettirmektir. Çünkü o büründüğü ihramın, Allah'ın Evi'nin bulunduğu kutsal beldeye ve zamana saygıyı, dünyevi zevklerden uzak duruşu, Allah'a olan yakınlığın bütün yaratıklarla ilişkilere yansıtılmasını ve mahşer günü ilahî huzurdaki duruşu simgelediğinin farkındadır. Bu durum ona hac esnasında hiçbir şeye zarar vermemenin esas olduğunu fark ettirecek; özellikle de bitki ve hayvan türünden canlılara karşı, başka zamanlarda kazanamayacağı ölçüde bir duyarlılık sağlayacaktır.

Medine'den Mekke'ye doğru yola çıkan Evliya Çelebi, yol boyunca Hz. Peygamber ve hatırasıyla olan bağını hiçbir zaman kopartmaz. Başta Veda Haccı olmak üzere Mekke'ye kadar Hz. Peygamber'in yolculuklarında bulunduğu yerleri kısa bilgilerle kaydederek, âdeta onun yol haritasını çıkarır. Meşakkatli bir ibadet olan hacca niyetten itibaren, kolaylaştırması için *telbiye* adı verilen duayla Allah'a sıkça yakarır. Bayramın birinci günü Akabe cemresine taş atılincaya

kadar çeşitli vesilelerle her defasında üç kere olmak üzere çokça telbiyede bulunur; arkasından Hz. Peygamber'e salâtü selâm getirmeyi de hiç ihmal etmez. Her yüksek tepeye çıktığında tekbir getirir, ıssız ve tenha yerlerde ise tesbih eder.

Evliya Çelebi Mekke'ye ulaştığında, Kâbe'nin dünyanın yaratılışıyla birlikte mevcut olduğunu ve tevhit inancını insanlara ulaştıran bütün peygamberlerin yolunun mutlaka Mekke'den geçtiğini vurgulayarak söze başlar. Çünkü ona göre her Kâbe ziyareti, tarihin hangi döneminde ve dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın bütün tevhit ehlinin aynı değerlere sahip olduklarını ve bu değerlerin kendileri için ortak bir zemin oluşturduğu gerçeğini ortaya koyar. Bu çerçevede önce Hz. Âdem, ardından haccın menâsikini tesbit eden Hz. İbrahim, ondan sonra da tevhit inancının son halkası olan Hz. Peygamber ile bağ kurar. Mekke'ye gelen Allah'ın misafirleri, Hz. İbrahim'in duası olan (el-Bakara 2/126; İbrahim 14/40) Hz. Muhammed'in ümmetidir; onun ve ashabının yaşadıkları mekânlarda bulunarak o dönemin manevî ikliminden nasiplenmelidir.

Evliya Çelebi her insanın niyetine, iradesine ve yeteneklerine bağlı olarak hacdan farklı nasipler elde edebileceği gibi hiç nasip almadan dönenler olduğunun da farkındadır. Dış görünüşü itibarıyla sembolleri andıran, hakikatte ise insanı çeşitli açılardan ruhi eğitime tabi tutan haccın bütün fiilerinden azami ölçüde manevi tatmin edinmeye çalışır. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in yaptığı gibi Bâbüsselâm kapısından girdiği Mescid-i Harâm'da yaptığı her davranışın anlamlı ve ilgili mekânların ruhuna uygun olmasına gayret eder. Kâbe ve çevresinden başlayarak Mescid-i Harâm'ı adımlayarak mekânı tanımaya çalışır. Maddi bilgiler veriyor olsa da, asıl amacı daha çok feyiz almak ve nasiplenmek için ibadetlerini anlamlı kılmaktır. Çünkü belli bir zamanda ve belirli mekânlarda gerçekleşen bir ibadet olan haccı tamamlamasına bağlı olarak dünyada her şeyin belli bir düzen içinde gerçekleştiği bilincini kazanacaktır. Tavafın başlangıç noktası olan Hacerülesved'i bir kere öpen Evliya Çelebi, diğer insanları rahatsız etmemek için daha fazlasına zorlamaz.

Kâbe'nin dört ana coğrafi yönü gösteren ve baktığı yöndeki bölgenin adıyla anılan köşelerine *rûkn* denilir; Evliya bu köşelere geldiğinde sağ elini dokundurup yüzüne sürer. Hacerülesved ile Kâbe kapısı arasındaki *Mültezem* ile Kâbe'nin *Rûkn-i Şâmî* ile *Rûkn-i Garbî* köşeleri arasında yer alan kuzeybatı duvarının ortasındaki Altınluk'ta daha çok dua etmeye çalışır. Tavafı, Kâbe ile *hatîm* denilen yarım daire şeklindeki duvar arasında kalan ve Kâbe'ye dâhil olan *Hicr* denilen bölümün gerisinden yapar. Tavaf esnasında her şeyin bir başka şey etrafında belli bir düzen içinde döndüğü ve insanın da bu kozmik düzenin bir parçasını teşkil ettiği şuuruna varmaya çalışır. Çok iyi bir gözlemci olan Evliya Çelebi bazen tavaf sırasında yapılması tavsiye edilen bazı davranışları benzetmelerle açıklama yoluna gider. Tavafların ilk üç şavtındaki *remel* denilen hızlı bir şekilde ve çalınmış yürüyüşü pehlivanların güreş meydanına çıkarken yaptıkları peşreve benzetmesi bu hususa güzel bir örnektir. Hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmadığı gibi Mescid-i Harâm içerisindeki uzaklıklar için çok isabetli tahminlerde de bulunur. Kâbe'nin doğu duvarının ortasına yakın bir yerde Hz. İbrahim'in çamur kıldığı, *mi'cen* denilen ve hacıların tavaf sırasında düşerek sakatlanmalarına yol açtığı için XX. yüzyılın ortalarında kapatılacak olan çukura dikkat çeker. *Makâm-ı İbrahim*'in Kâbe'den yirmi adım uzaklıkta olduğunu kaydederek ki, bu mesafe *Makâm-ı İbrahim*'in Kâbe'ye uzaklığı olan 15,40 metre ile uyusmaktadır. Evliya Çelebi'nin etrafı dört mermer direk ve demir şebeke ile çevrili ve saçaklı bir çatıyla örtülü olan *Makâm-ı İbrahim*'in bulunduğu maksureye girerek sandukayı öptüğü ve Hz. İbrahim'in ayak izlerinin çukurundaki gülsuyu ile yüzünü yıkadığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi burada iki rekât namaz kıldıktan sonra Zemzem Kuyusu'nun bulunduğu bölüme geçer; burada dualarla mübarek sudan bolca içerek ve üzerine dökünür. Bunu yaparken neye niyet edilirse o gerçekleşeceği için olmasını istediği herşeyi hatırlamaya çalışır.

Zemzem'den günahlarından arınmış olarak ayrılıp Safâ Kapısı'ndan çıkarak üç yüz adım yürüyüp Safâ Tepesi'ne ulaşır. Altı adet

taş merdivenle çıkılan Safâ'dan Kâbe'ye yönelerek gerekli duaları yapar ve ana şefkatinin ifadesi, dolayısıyla Allah'ın kullarına sevgisinin sembolü olan sa'y'i yapmaya başlar. Safâ Tepesi'nden başlayan sa'y, tekbir, tehlîl, dualarla, Hz. Peygamber'e salâtü selâmlar getirilerek dört gidiş ve üç gelişle beşyüz adım (395 m.) uzaklıktaki Merve Tepesi'nde sona erer. İslâm öncesinde Safâ ile Merve arasında beş adet put vardı ve Hz. Peygamber bunlara bakmamak için koşar adımlarla geçirdi. Evliya Çelebi de yeşil direklerle belirlenmiş olan bu alanı *hervele* denilen koşar adımlarla geçerek hem Hz. Peygamber'in sa'yini hatırlar hem de sünnetine bağlılığını bir kere daha gösterir. Sırf Allah istediği için sa'y yapan Evliya Çelebi, kendisi gibi aynı yola girmiş, aynı niyet ve duyguları taşıyanlarla beraber koşmanın ne demek olduğunu da fark eder.

Evliya Çelebi Zilhicce'nin sekizindeki Tevriye günü sabah namazından sonra Mina'ya gider, burada öğleden itibaren beş vakit namaz kıldıktan sonra Arafat'a geçer. Etrafı beşbin adım olan Arafat nurlu bir dağ olup doğu, kuzey ve güneyinden daha yüksek dağlarla bir yay gibi kuşatılmıştır. Hz. Peygamber, Cebel-i Rahme'de Nâbit Tepesi'nde vakfeye durup, yalçın bir kaya üzerinden hacılara hitap ederdi; Mekke mollaları da minberi olmayan bu yerde kırmızı kınayla boyadıkları beyaz deve üzerinde hitâbette bulunurlar. Buradan yüz yetmiş basamak taş merdivenle Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yeryüzüne indikten sonra buldukları, Arafat'ın en yüksek tepesine çıkılır. Burada araları dört kemerle aşılacak dört büyük sütun üzerine kurulmuş yüksek bir kubbe vardır; minaresi ve kapısı olmayan bu kubbenin kiblesi batı tarafındadır. Hz. Âdem mihrabında iki rekât namaz kılan Evliya Çelebi dünyanın merkezi olan Kâbe'ye her yönünden yöneldiğini şöyle ifade eder: "Kâbe'nin doğusuna geçip batıya secde etmek imkânı elde ettiğim için Allah'a hamdediyorum. Mora ve Mağrip'te doğuya, Tebriz ve Nahşivan'da güneye secde ettim. Mekke'nin dört tarafındaki yedi iklime ulaşarak doğu, batı, kuzey ve güneyden Kâbe'ye secde ettim." Ardından yedi iklimin Kâbe'nin dört bir yanına düştüğünü örneklerle bir kere daha

vurgular ve daha küçük mihraplı olan Hz. Havva'nın makamında da iki rekât namaz kılar. Evliya Çelebi o yıl sadece Âl-i Osman hacılarının yetmiş bin olduğunu bildirir. Mahşer gününü andıran Arafat'ın kandillerle süslenince fanustan bir kubbeye benzeyen bu bölge daima en kalabalık yerdir; fakirlere sadaka verilmeli, buradaki hafızlar vasıtasıyla geçmişlere hatm-i şerif okutulmalıdır. Arafat'ta diğer müminlerle bir arada bulunan Evliya Çelebi, Arafat'ta kıyafetiyle artık bu dünyayı terk ettiğinin, haşir ve hesaba çekiliş sahnesini temsili bir şekilde yaşayarak sorumluluğun ve hesaba çekilmenin idrakine varır. Bu dünyada ve hiçbir yardımcının bulunmadığı şartlarda, Allah'ın huzurunda durmanın anlamını, makam, servet ve ilim gibi üstünlüklerin gerçek değerinin hesaba çekildiğinde ortaya çıkacağını anlar ve üstünlüğün sadece takvada olmasının da ne demek olduğunu kavrar. Duaların en çok kabul olduğu yerde, duaların sadece Allah'a teslimiyetin ve söz ve davranışlarla yaşamanın özlü bir ifadesi olduğunu fark eder. Arafat'ın güneyinde, Hz. Âdem ile Havva'nın buluşup yeryüzünde ilk çorbayı pişirdikleri yerdeki minaresi olmayan mescitte iki rekât namaz kıldıktan sonra, mümkün olursa fakirlere çorba ve ekmek dağıtılmasını tavsiye eder. Arafat'ta en önemli problemlerin başında gelen su ve gıda problemini çözmek için çaba gösteren Harûnürreşid'in eşi Zübeyde Hanım ile Kanuni Sultan Süleyman'ın hayırla anıldığını da kaydeder.

Arefe gününü Arafat'ta çadırında geçiren Evliya Çelebi öğle ve ikinci namazlarını birleştirerek Arafat sahrasının güneyindeki Mescid-i Nemîre'de kıldı. O gün Cuma olduğu için öğlen namazı yerine Cuma namazını kıldı. Evliya Çelebi bundan dolayı o yıl haccın Hacc-ı Ekber olduğunu ileri sürer. Namazdan sonraki hutbede hatip, Arafat'ın duaların en çok kabul edildiği yerlerden, arefe gününün de en makbul olduğu zamanlardan olduğunu hatırlatarak vakitlerin ibadet, zikir ve dua ile geçirilmesini tavsiye eder ve bundan sonra yapılacaklar hakkında bilgi verir. Hatibi iyi anlayabilmek için Arafat'ın batısında durulması gerekir. Arafat'tan Arefe günü güneş battıktan sonra bayram günü sabah namazı vaktine kadar kalınacak

olan Müzdelife'ye hareket eden Evliya Çelebi, akşam namazını yolda değil Müzdelife'ye ulaşınca yatsı namazıyla birlikte yatsı vaktinde birleştirerek cemaatle kıldı. Müzdelife'de vaktini dua ve zikirle geçirdi ve cemrelere atmak üzere taş topladı. Câhiliye Araplarının aksine Hz. Peygamber güneş doğmadan Mina'ya hareket ettiği için sabah namazından sonra Müzdelife'den ayrıldı.

Kurban Bayramı'nın birinci günü Mekke ile Müzdelife arasında Harem sınırları içindeki Mina'ya giden Evliya Çelebi, bayram günleri boyunca dinlenme yeri olarak da nitelendirdiği Mina'da kalır, şeytan taşlar ve kurban keser. İlk cemrede şeytan taşlamayı düşmana hiddetle taş atmaya benzetir. Atılan bu taşlar Hz. İbrâhim'i Allah'ın emrini yerine getirmekten alıkoymak isteyen şeytanın yine onun tarafından Mina'da taşlanması hatırasını yaşatmakta ve insanları daima günaha sokmaya çalışan şeytana karşı bir tür tepki ve direnmeyi temsil etmektedir. Bayramın ilk günkü taşlama Hz. İsmail, ikinci gündeki taşlama Hz. İbrahim, üçüncü gündeki taşlama da Hz. İshak'tan kalmadır. 1080 yıldan beri her yıl taşlar atılır ve Allah'ın hikmeti hacılar gittikten sonra bir bakla kadar taş kalmayıp kaybolur. Evliya Çelebi ilk gün şeytanı taşladıktan sonra kurban kesim yerine giderek yedi adet kurban kesip fakirlere dağıtır, bilahare tıraş olup ihramdan çıkar. Tıraş okurken dualar okuyan ve tekbir getirerek ihramdan çıkan Evliya Çelebi tıraş kıllarının ayakaltında kalmamasını ve yere dökülmeden toplanarak Muallâ Mezarlığı'na defnedilmesini tavsiye eder. Ardından temiz elbiselerini giyerek hemen Mekke'ye gider ve ziyaret tavafiyla hacını tamamlar.

Evliya Çelebi hazırlık ve yolculuk safhasından itibaren sadece Allah rızası için yapılan haccın hikmetlerini kavrayarak layıkı veçhile ifa etmeye azami ölçüde dikkat eder. Bütün benliğiyle Allah'a bağlanarak O'nun evini ziyaret etmenin manevi hazzına ulaşmaya çalışır. Hac görevini yerine getirerek bir yandan dinini kemale erdirirken, diğer taraftan da Allah'a olan teslimiyetini tamamlar. Haccını Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yapmaya gayret eden Evliya

Çelebi'nin metni, Hz. Muhammed'in Vedâ Haccı'nı takip imkânı da verir. Böylece İslâm'ın ilk muhatapları olan ve hayatlarını ona vakfeden Asr-ı Saadet Müslümanlarının yaşadığı yerleri gezerek, kabrini ziyaret ettiği Peygamber'i de kitaplardaki bilgilerle tarihî bir şahsiyet olarak tanımanın ötesinde sanki onu bizzat görerek imanını ve ikrarını tazeler, tebliğ vazifesini başarıyla yerine getirdiği mekânlarda peygamberliğine bir kere daha şahadet eder.